

Stalin'in Ölümünden Sonra Türk-Sovyet İlişkileri

Sabit Duman*

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ve Sovyetler Birliği iki süper güç olarak ortaya çıktı. Sovyet Komünist Partisi içinde örgütlenmiş yönetici sosyalist sınıf, Batılı demokratik değerleri kendi varlıklarının meşruluğuna bir tehdit olarak görmekteydi. Batı dünyası da komünizmi kendi yaşam biçimleri olarak bir tehdit olarak algıyordu. Diğer taraftan Sovyetler Birliği komünist prensipleri kendi dış politikasına uyarlamaya çalışması Batı dünyasını tedirgin etmekte idi. Benzer şekilde Batılı kapitalist elit sınıf, sosyalist bir sistemin egemen olması halinde bunun kendileri için bir yok olma anlamına geldiğini biliyordu.

Sovyetler savaş sırasında Boğazlarla ilgili isteklerini üstü kapalı olarak dile getirmişti. İkinci Dünya Savaşı sona erdikten hemen sonra 7 Haziran 1945 tarihli Türkiye Büyükelçisi Selim Sarper ile Sovyet Dış İşleri Bakanı Molotov'un görüşmesinde Sovyet taleplerini dile getirdi¹. Bu notada Sovyetler Birliği Kars ve Ardahan'ın Sovyetlere bırakılmasını, Boğazlarda da askerî üs istemekteydi. Sovyetlere göre Türkiye, Boğazları savaş zamanında tek başına savunmayacağını göstermişti. Sovyetler Birliği kendi güvenlikleri sağlamak için Boğazların ortak savunulması için üs istemekte idi. Sovyet talepleri üzerine Kazım Karabekir TBMM'de yaptığı konuşmada, *"Boğazlar milletimizin hakikaten boğazıdır. Oraya el saldırtmayız. Fakat şu da bilinmelidir ki Kars yaylası da millî belkemiğimizdir. Kırdırırsak yine mahvoluruz"*² diyerek Türkiye'nin güvenliğinin korunması açısından Sovyetlerin istediği yerlerin jeopolitik önemine vurgu yapıyordu. İngiltere Başbakanı Churchill, 1945 Postdam Konferansı esnasında Stalin'in Boğazlarda üs isteğini kabul edemeyeceğini bildirince, Stalin'in tepkisi de kendi açısından Kâzım Karabekir'in tepkisinden farklı değildi. Oysa Churchill Churchill, 1944 yılı Ekim ayında Moskova'da Stalin'le görüşmesi esnasında Montreux'nün değiştirilebileceğini ifade etmişti. Stalin *"Küçük bir devlet büyük bir devleti gırtlığından tutmakta ve ona çalkış vermemektedir"* diyerek, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının Sovyetler Birliği açısından hayati

* Prof. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Muş/TÜRKİYE, sabit.duman@alparslan.edu.tr ORCID:0000-0001-5495-8159

1 Necmettin Sadak, "Turkey Faces the Soviets", *Foreign Affairs*, Vol. 27, No. 3, April 1949, s. 458

2 *TBMM zabıt ceridesi*.

önemini vurgulamaktadır. Bu aynı zamanda Sovyetler Birliği ile Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'ndan bu tarafa yürüttükleri ve 1925 yılında anlaşma ile perçinlenen dostluğunda sonu anlamına gelmekteydi.

Türkiye Sovyet taleplerine karşı sert bir karşılık verdi. Sovyetler Türkiye üzerinde baskısını artırmak için askerlerini harekete geçirmişti. ABD'nin Moskova Elçisi Wilson, Sovyetlerin askerlerini harekete geçirdiğini yakında Türkiye'ye karşı bir harekete geçebileceklerini bildirdi³. Sovyet askerî varlığı aynı zamanda Avrupa için bir tehdit unsuru idi. 1946 Mayıs ve Eylül ayları arasında Avrupa'daki Sovyet askerlerin varlığı 1.500.000'den 2.000.000'e çıkmıştı. 7 Ağustos 1946 tarihli Sovyet notası Türkiye'yi tekrar endişeye sevk etti. Sovyetler Boğazların Türkiye ile ortak savunulmasını istiyordu. Bu kez ABD ve İngiltere Türkiye'nin yanında yer aldı. Londra ve Washington, Moskova'ya daha sert bir politika izlemeye başlamışlardı, 18 Ekim 1946'da Türkiye'nin verdiği notayla birlikte Boğazlar konusunda yaşanan diplomatik tartışmalar son buldu. Sovyetler Birliği daha fazla ileri gidemedi. Ancak Türk- Sovyet ilişkilerini tamiri zor bir sürece soktu. Sovyetlerin Boğazlarda üs kazanması Batı çıkarlarını tehdit edecekti. Orta Doğu'daki petrol bölgelerine uzanmasına imkân verecekti. Bu nedenle Truman ve onun askeri uzmanları Sovyet isteklerine karşı koymaya karar verdi⁴.

ABD'liler Sovyetlerin İran'dan çekilmesini onlara taviz vermemeleri sonucunda olduğuna kanaat getirmişti. Bu nedenle Truman Ruslarla bir pazarlığa girme yanlısı değildi⁵. İran krizi Türkiye'nin önemini Batı dünyasına gösterdi. Sovyetlere yapılacak askerî bir harekatta Türkiye'deki havalimanları kullanılabilirdi. Türkiye ekonomisi üzerinde savunma bütçesinin ağırlığı fazla idi. Türkiye savaş bitmesine rağmen askerlerini terhis etmemişti. Türkiye Sovyetlere karşı güvenliğini sağlamaya çalışmakta idi. ABD'nin Sovyetlere karşı daha sert bir politika izleme başlaması Truman ile başlamıştı. 12 Mart 1947 yılında yaptığı konuşmada Sovyet yayılcılığı karşısında Türkiye ile Yunanistan'ın desteklenmesi gerektiğini, Yunanistan ve Türkiye'ye yardım yapılması yönündeki talebi kongre tarafından kabul edildi. Türkiye, Sovyetlere karşı güvenlik kaygısını bir ölçüde gidermişti. Ancak Truman doktrini bir savunma ittifakı değildi. Bir Sovyet saldırısı karşısında ABD, Türkiye'yi yalnız bırakmayacağı düşünülüyordu. Ancak bu bir ittifak

3 *Foreign Relations of the United States*, 1946, VII, s. 818-819.

4 *Foreign Relations of the United States*, 1946, VII, s. 840-850.

5 Robert L. Messer, *The End of an Alliance: James F. Byrnes, Roosevelt, Truman, and the Origins of the Cold War*, Chapel Hill, 1982, s.137-114.

anlaşması olmadığından Türkiye'nin kaygılarını tamamen gidermiş olmuyordu. Truman doktrinin iç politikaya da yansımaları kaçınılmazdı. Yunan iç savaşı Amerika'nın daha fazla dikkat ettiği bir durumdu⁶. Sovyet-ABD gerginliğinin sonucu olarak Türkiye'ye askerî yardım yapmayı üstlenerek savaş kapasitesi artırmayı planladı⁷. Türkiye'nin stratejik önemi ABD yeni dönemde anlamaya başladı. Türkiye içeride sol hareketlere karşı daha sert tedbirler almaya başladı. Sol içerikli yayınlar yasaklanırken sol düşünceli akademisyenlerin işlerine son verildi.

4 Nisan 1949'da Kuzey Atlantik İttifakı'nın (NATO) kurulması ile Batı devletleri, Sovyetlerin özellikle Avrupa'da işgal ettiği ülkelerden çekilmemesi, 1948 Berlin ablukası, Doğu Avrupa ülkelerinde sosyalist partileri iktidara taşıyarak Sovyet uydusu durumuna gelmeleri karşısında kolektif bir savunma ve güvenlik sistemi oluşturdular. Türkiye de Sovyetler Birliği karşısında güvenliğini sağlamanın yolunun NATO'ya girmek ile mümkün olacağını düşünmekteydi. NATO'nun kurulmasından itibaren Türkiye'nin çabaları ittifak içine girerek savunma sistemi dâhil olmak üzere Batı ile kurumsal işbirliğinin gerçekleştirilmesi yönünde politikalar geliştirmekte. Türkiye geleceğinin güvenliğini Batı tarafından Batılı bir devlet olarak kabul edilmesinden geçtiğine inanmaktaydı. Nitekim Türkiye'nin Mayıs 1949 yılında kurulan Avrupa Konseyi'ne üyeliğine davet edilmesi münasebetiyle Dış İşleri Bakanı Necmettin Sadak, “ *Dış siyasetimizin ağırlık merkezi Batı dünyasıdır. Avrupa Konseyi içinde bir Avrupa devleti olarak yer almamız, bu uzun ve devamlı siyasetimizin zaruri bir neticesinde Anadolu'nun Avrupa siyasi ve iktisadi birlik hudutları içerisine girmesi bizim için belli- başlı bir hadisedir*” ifadesiyle memnuniyetini açıklayarak bu durumu teyit etmektedir.

Türkiye'nin NATO'ya katılabilmesi, Türk askerinin savaş yeteneğini kaybetmediğini göstermesi ile ivme kazanacaktı. 1950'de başlayan Kore savaşına BM'de alınan karar çerçevesinde katılan Türkiye Batı ile ilişkilerin daha da geliştirdi. Bu nedenle özellikle kuzey ülkelerinin Türkiye'nin ittifaka katılmasına karşı itirazlar bertaraf edilmiş oldu. Ottawa'da yapılan NATO Bakanlar Konseyi toplantısında 21 Eylül 1951 tarihinde Yunanistan ve Türkiye'nin NATO'ya katılmaya davet etmeye karar verildiği açıklandı.

ABD'nin 1950'de hazırlanan Ulusal Güvenlik Konseyi raporunda Sovyetler

6 Daniel Yergin, *Shattered Peace: Tge Origins of the Cold War and National Security State*, Boston, 1977, ss. 233-35

7 Namık Behramoğlu, *Türkiye Amerikan İlişkileri (Demokrat Parti Dönemi)*, Yar Yayınları, İstanbul, s. 7.

Birliği'nin atom bombası stokları ve bu bombaları atma kapasitelerinin ABD'ye saldırı düzenleyecek düzeye 1954 yılında ulaşacağı yolundaki raporu, ABD'nin tek nükleer güç olarak caydırıcı özelliğinin kaybolacağı anlamına gelmekteydi. ABD'nin muhtemel bir Sovyet saldırısına anında bir cevap verebilmesi için, Sovyetlere yakın olan ülkelerde askerî üs ve dinleme tesisleri kurması gerekiyordu. Türkiye'nin NATO üyesi olmadan önce ABD'nin üs isteğine olumsuz yanıt vermesi⁸, ABD açısından Türkiye'nin jeopolitik konumundan dolayı NATO üyesine kabulünü kolaylaştıran faktörler arasındaydı. Türkiye NATO'ya üye olmadan önce 17 Ekim 1951 tarihinde ABD ile *Ortak Güvenlik Anlaşması* imzaladı. Bu anlaşma ile NATO üyesi olmadan Türkiye “*Uluslararası anlayış ve iyi niyetin teşvikiyle dünya barışının sağlanmasına katılmak, uluslararası gerginlik nedenlerinin ortadan kaldırmak amacıyla karşılıklı olarak uzlaşılacak hareketlere kalkışmak, ABD'nin de dahil olduğu çok taraflı veya iki taraflı Anlaşma veya Antlaşmalarla yüklenildiği askerî sorumluluklarını yerine getirmek (...)* konularda yükümlülük alarak ABD'nin askerî eylemlerini desteklemek ve gerekirse yardım etme konusunda yükümlülük altına girmektedir. Yani Türkiye bir taraftan NATO üyeliği ile Batı savunma sistemi içerisinde Soğuk Savaş döneminde güvenliğini sağlamaya çalışırken, diğer taraftan da NATO'nun en büyük askerî gücü olan ABD ile ikili anlaşmalarla güvenlik politikalarını ABD eksenine yerleştirdi. Türkiye NATO üyeliği ile birlikte güvenlik ve savunma ile ilgili politikalarını ve stratejilerini tamamen NATO'nun politikaları çerçevesinde şekillendirmeye başladı. Türkiye, Sovyet denizaltılarının, donanmasının Akdeniz'e geçişine engel olarak Orta Doğu ve Akdeniz'in güvenliğine sağlayabilecekti.

Türkiye NATO üyesi olduktan sonra Batı blokunun bir üyesi olarak Sovyetler Birliđine karşı aktif bir politika izlemeye başladı. Stalin, Rusya'nın İkinci Dünya Savaşı'nın yıkımını atlattığını, Batı ile askerî anlamda eşit duruma geldiğini düşünüyordu. Stalin kapitalist dünyanın Sovyetler Birliği'ni yıkmaya çalıştığına inanıyordu⁹. Stalin'e göre kapitalizm ile komünizm arasında uzlaşmaz bir çelişki vardı. Bu kaçınılmaz olarak bir çatışmaya dönüşeceğini varsayıyordu. Bu nedene Batının tam hazır olmadığı bir zamanda bir savaş çıkarma amacında idi. Stalin Batı ile bir krizin ateşini 1953 yılında çıkardı. Moskova'daki Yahudi doktorların ülkeden çıkartmaya başladı. Batı bu olaya seyirci kalmayacak, Stalin'de bunu sıcak bir çatışmaya döndürecekti. Ancak 5 Mart 1953'de ölümü olası bir 3. Dünya

8 Çağrı Erhan, *Demokrat Parti Dönemi- I (1950-1955)*, (ed. Baskın Oran), *age.*, 548.

9 R. C. Tucker, “Stalinism and The World Conflict”, *Journal of International Affairs*, Vol. 8, No.1, 1954, s. 12.

Savaşı'nın çıkışını önledi.

Stalin'in ölümü Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne karşı izlediği politikayı etkilemesi kaçınılmazdır. Sovyet araştırmacıları Türkiye'nin NATO'ya girişini soğuk savaşın Orta Doğu'ya yayılmasına yol açtığını ileri sürmüşlerdir¹⁰. Sovyetler Birliği Türkiye'nin NATO üyesi olmasından dolayı için sürekli kuşku duymaya başladı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türk-Sovyet ilişkileri hep gerilimli oldu. Türkiye, Komünizme karşı en sert mücadele eden devletlerden biri idi. Demokrat Parti döneminde ülkedeki sol hareketlere kuşku ile bakılmış siyasi faaliyetleri yasaklanmıştı. Komünist bilinenler ise mahkûm ediliyordu.

Stalin'in öldüğü 5 Mart 1953'te açıklandı. Türk basını Stalin'in ölümü üzerine Sovyet dış politikasının istikrarsız bir döneme girdiğini açıklayan yorumlar yapıldı¹¹. Altemur Kılıç ise yaptığı yorumda Stalin'i komünizmin bünyesinin yarattığı ve aynı bünyenin onun yerine onun kadar insafsız bir diktatörü getireceği iddia edilmiştir¹². Ahmet Emin Yalman ise Vatan'da yazdığı yazıda Stalin sonrası dönem üzerinde durmuştur¹³. "Stalin'in Halefi: Malenkov" başlıklı yazıda Kenan Kan, Stalin'i kimin istihlaf edeceği konusunun, sadece bu mevkiye göz diken Sovyet kodamanlarını değil, bütün dünyayı meşgul eden bir konu olduğunu ileri sürmüştür¹⁴. İlk etapta en kuvvetli adayın Molotov olduğu belirtilmekle birlikte Sovyetler Birliği'nin en korkunç ve en etkili mekanizmasının başında bulunan Beria'nın da gönül rızasıyla Molotov'a tabi olmak istemeyeceği yorumu yapılmıştır¹⁵. Ömer Sami Coşar gibi Kenan Kan da diktatörlerin yerlerinin, hele yirminci asırda, kavgasız gürültüsüz, kolaylıkla doldurulamayacağı, Stalin'in de Lenin'in mirasına konabilmek için bizzat kendisinin binlerce kişiyi boğazlatmak mecburiyetinde kaldığını çok iyi bildiğini savunmuştu.

Stalin'in ölümüyle birlikte yeni Sovyet Kabinesi Başvekil Malenkov; Başvekil yardımcılarını Beria, Molotov, Bulganin, Kagonoviç oldu. Bunun yanı sıra Molotov Dış İşleri Bakanı, Beria'nın ise İç İşleri Bakanı olarak görevlendirildiği belirtilmiş, Tass Ajansı'nın bildirisine göre ise Sovyet Yüksek Şurası eski Başbakanı Şvernik'in

10 Vefa Kurban, "1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV/28 Bahar 2014, s. 257.

11 *Milliyet*, 5 Mart 1953.

12 *Vatan*, 5 Mart 1953.

13 *Vatan*, 6 Mart 1953.

14 *Ulus*, 7 Mart 1953.

15 *Cumhuriyet*, 6 Mart 1953.

yerine Vorosilof getirilmiş ve Şvernik Sendikalar Birliği Başkanı tayin edilmiştir. Ayrıca Vişinsky, dışişleri bakanlığındaki görevi Molotov'a devrederek, Sovyetler Birliğinin Birleşmiş Milletlerdeki daimî delegeliğine tayin olmuştur¹⁶. Stalin'in ölümünden sonra Komünist Partisi Merkez Komitesi ile Sovyet Bakanlar Kurulu tarafından yapılan açıklamada "*Komünist Partisi ve Sovyetler Birliği Hükümeti'nin dış siyaseti daima sülhün muhafaza ve takviyesi ile yine bir harbin patlak vermemesi için milletlerarası iş birliği ve bütün memleketlerle ticarî münasebetlerin gelişmesi bu siyasetin esasını teşkil etmektedir*"¹⁷. Yeni Sovyet yönetimi dünyaya barışçı mesajlar vermeye devam ederek var olan kuşkuları gidermeye çalıştı.

Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği daha önce yapmış olduğu hatayı düzeltmek ve Türkiye ile olan ilişkilerini düzene sokmak istiyordu¹⁸. Bu dönemde Malenkov, Komünist Parti Genel Sekreteri, Başbakan Vorosilov Sovyet Şuraları Başkanı, Beria, Molotov, Kaganoviç ve Bulganin de Başbakan yardımcılıklarına seçilmişlerdi. Yeni yönetimde Stalin yanlılarının yanı sıra Stalin karşıtı kişiler de yönetime getirilmişti. Rusya'nın Stalin döneminden daha farklı bir politika izleyeceğinin ilk işareti olarak değerlendirildi. Stalin'den sonra 30 Mayıs 1953'te bir açıklama yaparak daha önceki yönetimin Türkiye'ye verdiği notalardaki görüşlerin kendileri tarafından benimsenmediğini belirterek geri adım attı. Bununla birlikte Sovyetler aynı zamanda Boğazlar üzerindeki hak iddialarından vazgeçildiğini resmen açıkladı. Yeni yönetim Sosyalist olmayan ülkelerle daha iyi ilişkiler kurmayı bu bağlamda Türkiye'nin güvenini yeniden kazanmayı ümit etmişti¹⁹. Türkiye, 30 Mayıs 1953 tarihli notaya 18 Temmuz 1953 tarihinde cevap verdi. Bu notada Türk hükümeti, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den toprak talebinde bulunmadığını belirten beyanatını memnuniyetle karşılar. Türkiye, bu notada atfta bulunulan iyi komşuluk ilişkilerinin devamı ile güvenliğin oluşturulması arzusunu daima benimsediğini ve benimsemeye devam edeceğini belirtir. Bu vesileyle Boğazlar sorununun Sovyetler Birliği'nce malum olduğu üzere Montrö Sözleşmesinin hükümlerine tabi olduğunu hatırlatır²⁰.

Stalin sonrasında Sovyetlerin daha fazla Orta Doğu ilgileneceği yorumları gazetelere yansımakta idi. Mısır'da Hür Subaylar darbesi gerçekleşmiş, İran'da

16 *Milliyet*, 7 Mart 1953.

17 *Ulus*, 7 Mart 1953.

18 Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, TTK, Ankara, 1991, s. 310.

19 Selma Yel, *Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi (1923-2008)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009, s. 184-185.

20 Kamran Gürün, s. 310-311.

ise Musaddık, İran petrolerini millileştirmişti. Bu süreçte Sovyetler kendi iç problemleri ile uğraştığından Orta Doğu'daki gelişmelerden uzak olmuştu. Washington büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, Bugün Sovyet siyasetinin ne yol tutturacağını kimse kestiremez. Türkiye'nin Orta Doğu müdafaa teşkilatına iştirake hazır olduğunu fakat Amerikan yardımının şimdikine kıyasla çok daha fazla bir şekilde artmasını da istediğini vurgulamaktan geri kalmamıştır²¹. 9 Mart 1953'te yapılan Stalin'in cenaze törenine Türkiye hükümetini temsilen Dış İşleri Bakanlığı Genel Sekreteri Cenap Açıkalın başkanlığında bir heyet katıldı. Bu heyet 12 Mart 1953 tarihinde Sovyet Dış İşleri Bakanı Molotov tarafından kabul edilmesi ile uzun süre bozuk olan Türk-Sovyet ilişkileri arasında temas sağlanabilmiştir.

Yeni Sovyet dış politikası nasıl olacağı henüz belirsizdir. Komünist sisteme karşı büyük bir güvensizlik duyulduğundan geleneksel Sovyet dış politikasının değişmeyeceği tahmin edilmektedir. Bunu Cumhurbaşkanı Bayar'ın konuşmasına yansımıştır. Celal Bayar 1955 Kasımı'nda TBMM'nin X. dönem ikinci toplantı devresini açarken yaptığı konuşmada, bu konuya istinaden şöyle demiştir: "*Geçen seneden beri, hürriyet ve sulh cephesinin maruz bulunduğu tehlikelerin azaldığına delalet edecek hiçbir emareye tesadüf edilmemektedir... Şimdiye kadar maalesef, bu görüşmelerden müsbet bir netice elde edilmediği gibi tecavüz emelleri besleyenlerin bu arzularından vazgeçtiklerini gösterecek delillerle de karşılaşmış değiliz...*"²².

Sovyetlerin olumlu mesajlarına rağmen Türkiye Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurmaya sıcak bakmadı. Tarihî düşmanlık ve komünizme karşı aktif mücadele eden Türkiye için birinci tehdit Sovyetler Birliği gözüktüyordu. Türkiye, komünist partilere izin verdiği takdirde olası bir sol darbeden hep çekindi. Bu nedenle iç politikada önceki dönemlerde olduğu gibi sola karşı sert bir politika takip edildi. Hatta İsrail ile ilişkiler kurulduğunda bu devletin komünistlerin etkisi altında olduğu varsayılarak mesafeli bir politika izlenmişti. Buna gerekçe olarak İsrail hapisanelerinde hiçbir komünistin bulunmaması gösterilmişti. Dolayısıyla Batı'dan daha fazla yardım almak için değil gerçekten komünizmi büyük bir tehlike gördüklerinden Sovyetlere kuşku ile yaklaşıyorlardı.

Komünist Parti Genel Sekreteri olan Kruşçev, 1956 Şubat ayında Moskova'da toplanan 20. parti kongresinde iktidarın tek kişide toplanmasını tenkit ederek, Stalin'i acımasızlık, hoşgörüsüzlük ve iktidarı kötüye kullanmakla suçladı. Stalin dönemini sert bir şekilde eleştirerek barış içinde bir arada yaşama prensibini

21 *Vatan*, 8 Mart 1953.

22 *TMMM Zabit Ceridesi*.

savundu. Stalin'in yanılmaz lider imajını yıkmaya ve Leninist modele dönmeye yönelik köklü bir Stalincilikten uzaklaşma kampanyası başlattı. Binlerce siyasi tutukluyu serbest bıraktı. Stalincilikten arınma hareketi Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkelerde de önemli gelişmelere yol açtı. Polonya ve Macaristan'da ayaklanmalar meydana geldi. Doğu Avrupa'daki bu gerginlikler Kruşçev'e karşı muhalefetin güçlenmesine sebep oldu. "Barış içinde bir arada yaşama" ilkesini benimseyerek kapitalizm ile sosyalizm arasında uzlaşmaz çelişki görüşünden vazgeçtiğini kabul etmiş oluyordu. Yeni Sovyet yönetimi diğer ülkelerin rejimine saygılı olduğunu belirtiyordu.

Türkiye'nin ideolojik yaklaşımı Bandung Konferansında net bir şekilde görülmüştür. Türkiye'yi Bandung'da Başbakan Yardımcısı Fatin Rüştü Zorlu'nun başkanlığında bir heyet temsil etti. Konferansta 21 Nisan 1955'te yaptığı konuşmada özellikle komünist tehlikesi üzerinde durmuş ve tarafsızlık politikasını kınamıştır. Zorlu ayrıca hür milletleri Kuzey Atlantik Paktı, Türk-Pakistan ve Türk-İran Paktlarıyla Güney Doğu Asya Müdafaa Paktı gibi ittifaklar yapmaya sevk eden şeyin tecavüz tehlikesi olduğunu ileri sürmüştür²³. Konuşmasının devamında F. R. Zorlu, "İkinci Dünya Harbini müteakip bazı memleketlerin askerlerini terhis ederek dünya meselelerinin sulh içinde halli için Atlantik anayasası ve Birleşmiş Milletlere güvendiklerini ve harbin meydana getirdiği zararları ortadan kaldırmağa çalıştıklarını hatırlatmış, fakat bir kurtarıcı olarak giren bir memleketin milletlerarası taahhütleri ihlal ederek Doğu Avrupa memleketlerini nüfuzu altına alması ile bu ümitlerin kısa bir zamanda kırıldığını" belirtmiştir. Zorlu, Rusya'nın Türkiye üzerine büyük baskılarda bulunduğunu, fakat milletinin yalnız başına buna karşı koyduğunu belirterek demiştir ki: Meşru müdafaa hakkı, kendi kendilerini muhafaza için insanların gayretlerini birleştirmek hakkı, bütün dünyaca tanınan tabii ve inkâr edilmez haklardır ve bu Birleşmiş Milletler anayasasında mevcuttur²⁴". Zorlu, "Barış içinde birlikte yaşama" fikrinin tesirliliğinin çok şüpheli bulunduğunu söylemişti. Zorlu, yeni Sovyet yönetimine bir anlamda güvensizliğini belli ederek bunu Rusya'nın bir taktiği olduğu vurgulamıştır. Türkiye, Bandung'da kendi inandığı tezi savunmuştur²⁵.

Bandung'dan sonra Türkiye, Ortadoğu'da bir pakt kurmaya çalıştı. Bağdat Paktı'nın kurulmasında Türkiye önemli bir rol oynadı. Stalin'den sonra da

23 Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara, 1987, s. 274; *Aynı Tarihi*, Nisan 1955.

24 *Aynı Tarihi*, Nisan 1955.

25 Enver Altaylı, *Rużi Nazar CIA'nın Türk Casusu*, İstanbul, Şubat 2013, s. 315.

Demokrat Parti Sovyetlere kuşkuyla yaklaşırken, içerdeki Komünistlere de sert tedbir alıyordu. Bu nedenle Sovyet karşıtı hareketlere sıcak bakıyordu. Sovyetlerin Orta Doğu'ya yayılmasını önlemek için girişimlere gecikmeden başlamıştı. Ancak Arap dünyasındaki gelişmeleri iyi analiz edemeyen Türkiye, Mısır'ın tepkisi ile karşılaştı. Nasır'ın iktidarı ele geçirmesinden sonra Batı ile ilişkileri giderek bozuldu. Nasır, Batı tarafından kuşku duyulan bir kişi idi. Bandung konferansı sırasında Çekoslovakya ile silah anlaşması yapması onu Panarabizm'in lideri konumuna getirmişti. Bu durum Mısır'ı Sovyetlerle yakınlaşmasına neden oldu. Süveyş krizi Türkiye'nin Arap dünyasını olumsuz yönde etkiledi. Aynı tarihlerde Sovyetlerin Macaristan'a müdahale etmesi Türkiye'nin Sovyetler duyduğu korkuyu, kuşkuları daha da artırdı. Süveyş krizi İngiltere'nin güçsüzlüğünü ortaya çıkardı. Sovyetlerin İngiltere ve Fransa'yı tehdit etmiş, bu devletler ses çıkartamamıştı. Bu aşamada devreye ABD girdi. 5 Ocak 1957'de Kongre'den 1- Bağımsızlığını korumak için ekonomik kalkınma çabası içine giren Orta Doğu ülkelerine ekonomik yardım yapmak 2- Bunlardan isteyen ülkelere askeri yardım yapmak 3- Bu ülkelerin istemeleri şartıyla, milletlerarası komünizmin kontrolü altında bulunan bir ülkeden gelecek açık silahlı saldırılar karşısında ABD askeri yardıma gidecekti. Böylelikle ABD dünya politikasına adım atmış oluyordu.

1957 başlarında Suriye'nin gittikçe sola kaymaya ve bu ülkede komünistlerin tesirini arttırmaya başladığı görülmektedir. Suriye kabinesinin kuvvetli adamlarından ve komünist sempatisi ile tanınan Halit el-Azm yapmaktaydı. Halit el-Azm 1956 Temmuzunda Savunma Bakanı olarak bir heyetle birlikte Moskova'ya gitti ve orada Sovyetlerle birtakım anlaşmalar imzaladı. Bu anlaşmaların 6 Ağustos'ta açıklanması 1957 Suriye Buhranı patlak verdi. Bu anlaşmaya göre, Sovyetler Suriye'ye beş yüz milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardım yapacaktı. Bu yardım çerçevesinde Suriye'yi de silahlandırma söz konusuydu. Türkiye bu yıl seçime gideceğinden Demokrat Parti ekonomik sorunları tartışılmasından rahatsızdı. Suriye krizinin kamuoyu meşgul etmesi bir seçim stratejisi çerçevesinde ele alınabilir. Türkiye bu krizde Sovyetler Birliği ile karşı karşıya gelmiştir. Kruşçev, 9 Ekim'de bir Amerikan gazetecisine verdiği demeçte, 'Eğer savaş patlak verirse, biz Türkiye'ye daha yakınız ama siz değilsiniz. Silahlar ateş almaya başlayınca roketler uçacak ve o zaman düşünmek için vakit çok geç olacak' diyordu. Kruşçev'in bu tehdidine Amerikan Dış İşleri Bakanlığı 11 Ekim'de verdiği cevapta aradaki mesafeye rağmen müttefikleri Türkiye'nin her zaman yanında olduklarını ve NATO içinde aldığı rolün unutulmaması gerektiği bildiriliyordu. Türkiye ile Sovyetler Birliği bir kez daha karşı karşıya gelmişti. Türkiye Suriye'de komünist

bir rejim kurulmasını istemiyordu. Bu krizden sonra Suriye'nin Mısır ile birleşmesi üzerine ilişkilerdeki gerilim azaldı.

1957 yılında Sovyetler Birliği uzun menzilli füze yapması NATO üyelerini ve ABD'yi endişelendirdi. 1957 Aralık ayında Paris'te NATO Konseyinde bu durum ele alındı. Başbakan Menderes, burada yaptığı konuşmada Sovyetlerin Ortadoğu'da etkinliğini artırmaya çalıştığını, bu nedenle Bağdat Paktı ile NATO arasında bir bağ kurulması gerektiğini belirttikten sonra NATO ülkelerine orta menzilli füze yerleştirilmesi gerekliliğini dile getirdi. Türkiye, Sovyetler Birliği'ne karşı daha aktif bir politika izlenmesinden yana olduğunu açıkça dile getiriyordu. Türkiye ABD ile yaptığı ikili anlaşmalar gereğince Türkiye'de kurduğu hava üslerinden U-2 uçuşlarının gerçekleşmesine izin vermiştir. 1960 Mayıs ayında U-2 uçağının Sovyetler tarafından düşürülmesi üzerine Sovyetler Türkiye'ye nota vermiştir. Türkiye, Batı'nın Sovyetlere karşı izlediği politikanın aktif bir üyesi olmaktan çekinmemiştir.

Sonuç

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Türk-Sovyet ilişkileri oldukça zor bir döneme girdi. Sovyetlerin Türkiye'den toprak talep etmesi, Boğazların ortak savunulması gibi taleplerde bulunması Türkiye'nin güvenlik kaygılarını artırdı. Diğer taraftan cumhuriyet kurulduktan beri komünizme karşı sert önlemler alındı. Türk siyasetçileri komünist partileri yasaklarken bu partiye üye olanları Rus ajanları olarak görmekte idi. Ayrıca Sovyetler Birliği Kızıl Orduyu terhis etmemesi de Türkiye'nin kaygılarını artırmakta idi. Bu yaklaşım Sovyetlerin Türkiye'den istekleri ile birleşince ülkede güçlü bir Sovyet karşıtı hava oluştu.

Demokrat Parti iktidara gelince CHP'nin izlediği dış politikayı takip etti. Türkiye 1952'de NATO'ya üye olarak kolektif güvenlik şemsiyesi altına girerken savunma harcamalarını da azaltma yoluna gitti. Stalin, III. Dünya Savaşı çıkartmak istiyordu. Ancak onun aniden ölmesi bu ihtimali ortadan kaldırdı. Yeni Sovyet yönetimi "barış içinde bir arada yaşama" prensibi ile ülkelerin siyasal rejimlerine saygı göstereceği mesajı verirken aynı zamanda Türkiye'den toprak talebi iddialarından da vazgeçtiğini açıkladı. Birçok araştırmada Türkiye, Batı'dan daha fazla ekonomik yardım almak için Sovyet tehdidini abarttığı şeklinde iddialar öne sürdüler. Demokrat Parti yöneticileri komünizmi gerçek anlamda bir tehdit olarak görüyorlardı. Sovyet siyasetini bir aldatmaca olarak görerek Sovyetlere karşı bölgesel paktlar kurmaya girişti.

Demokrat Parti yöneticileri Kore Savaşına Komünistlerle Hür dünya arasında bir savaş olarak değerlendirdi. İran'da Musaddık'ın petrolü millileştirmesini, İran'ın İngiltere ile ilişkisini kesmesini, onun Rusya'ya yanlısı olarak biri olarak gördü. Diğer taraftan Mısır'daki Hür Subaylar darbesine de kuşkulu yaklaştı. Nasır'ı Sovyet yanlısı biri olarak görüyordu. Sovyetlerin 1955'ten sonra Ortadoğu'ya girmesi Türkiye'nin kaygılarını daha da artırdı. Süveyş krizi ise Türkiye'nin kaygılarını da daha da artırdı. Bunun sonucu olarak ABD ile sayısız ikili anlaşmalar yaparak Sovyet saldırısına karşı ABD yardımını garanti altına almayı düşündü. Nükleer silahların gelişmesi, Çin ile Sovyetler Birliği'nin arasının bozulması üzerine Batı ülkeleri ile Sovyet yakınlaşmasına yol açtı. 1960 başlarında Demokrat Parti hükümeti de bu durumdan etkilenecek Sovyetlerle ilişkileri geliştirmek için adım atamaya başladı.

